

МЕТАРОМАН ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ПРЕДМЕТ ЕСТЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ

**Сиваченко Галина. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський
“метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К:
Видавничий дім “Альтернативи”, 2003.**

Поява книжки Галини Сиваченко – це, без перебільшення, подія в українському літературознавстві загалом і в сучасному винниченкознавстві зокрема. “Монографічне” десятиліття винниченкознавства, почате Ларисою Мороз, продовжене Володимиром Панченком, Віктором Гуменюком, Сергієм Михидою, увінчується виданням, що відкриває широкий, досі не актуалізований інтертекстуальний простір, в якому творчість В. Винниченка періоду останньої еміграції виступає суголосною з ідеосферою та художніми практиками світової літератури першої половини ХХ ст. Так, власне, й обігруються ключова категорія, зафіксована у визначенні “метароман”, та метафорична кодифікація “пророк не своєї вітчизни”, що вказує на новаційність пошуків В. Винниченка, прогностичність їх результатів, які, солідаризуючись із новочасними тенденціями європейських літератур, залишилися відчуженими на Батьківщині письменника. Звідси й мета книжки – реконструювати експатріантський “метароман” В. Винниченка, базуючись на категоріях тексту й контексту.

Першорядну значущість монографії Г.Сиваченко визначають насамперед два фактори. По-перше, актуалізується літературна й публіцистична спадщина В. Винниченка періоду його останньої еміграції. Ця частина доробку письменника досі була малодослідженою, винниченкознавці в основному зосереджувалися на осмисленні його творчості періоду 1902–1920 рр. По-друге, “сюжети” В. Винниченка осмислюються в поліморфному контексті світової літератури. Акцент саме на контекстуальній

парадигмі визначає жанрову природу монографії як компаративістського дослідження.

У вступі Г. Сиваченко обґрунтовує центральні поняття розвідки. Насамперед з’ясовує мало артикульоване українським літературознавством поняття експатріантської літератури, порівнюючи її з емігрантською: “... відмінність між емігрантською літературою та літературою експатріантів ... полягала в тому, що перша зорієнтована на відродження деформованої національної традиції, а друга – на її трансформацію аж до заміни, в крайньому випадку на щось інше” (с. 11). Тому, як наголошується далі, “експатріант – це передовсім певний специфічний погляд на культуру і власне місце в ній” (с. 107).

Логіку наукового мислення дослідниці оприявнюють шість сюжетів, пов’язаних зі щоденниками В. Винниченка, “Сонячною машиною”, “Покладами золота”, “Конкордизмом”, історіософськими романами 30-х років, муженським циклом.

Кожен із сюжетів продукує свій варіант компаративістського аналізу. Щоденники В. Винниченка як спосіб особистісної репрезентації виступають предметом аналізу в першому розділі. Вони, так би мовити, створюють “внутрішній” інтертекстуальний простір творчості письменника. Сюжет, пов’язаний із “Сонячною машиною”, побудований на діалозі: В. Винниченко і Є. Зам’ятін, В. Винниченко і М. Булгаков, В. Винниченко і О. Гакслі, В. Винниченко і А. Платонов. Сюжет, проєктований на винниченківські “Поклади золота”, базується на полілозі – типологічному сходженні з тво-

рами “Машенька” В. Набокова та “Вечір у Клер” Г. Газданова. “Конкордизм” В. Винниченка, проаналізований у філософсько-антропологічному дискурсі ХХ ст., актуалізував контекст різнорідних філософських учень — Живої етики, вчення Епікура, необуддизму, ніцшеанства, фрейдизму, французького екзистенціалізму, “позитивного екзистенціалізму” Н. Аббаньяно, еволюційно-епістеміологічної етики, постструктуралізму. Образ автора та образ ідеї — предмет аналізу в четвертому розділі, де актуалізовано “особистісний” сюжет В. Винниченка в романі “Лепрозорій” та компаративістський зріз між “Повстанням мас” Х.Ортеги-і-Гассета та “Вічним імперативом” В. Винниченка. Муженський цикл розглянуто в контексті європейського політичного роману, зокрема Дж. Орвелла й А. Кестлера. Як бачимо, композиція книжки має характер “нарощуваності”, розгортання різних компаративістських аналізів, які уявляють художнє значення творчості В. Винниченка.

Композиційно моделювальну роль у розділі про “Сонячну машину” відіграє категорія жанру антиутопії. Саме вона обґрунтовує компаративістські зрізи (Зам’ятін, Платонов, Чапек), програмуючи розростання сюжету поліфонічного тексту В. Винниченка. Завдяки осмисленню феномену драми “Пророк” у контексті творів К. і Й. Чапеків та М. Булгакова розширюється контекстуальне поле Винниченкової творчості, переконливо обґрунтовується його синхронізація з художніми тенденціями слов’янських літератур.

Заключний акорд розділу — дослідження роману “Сонячна машина” в контексті німецького експресіонізму. Це одна з найсильніших частин книжки. Дослідниця осмислює естетику німецького експресіонізму, використовує багатий філософський і літературний фактаж, який допомагає виявити стильові особливості аналізованого роману, його загальноєвропейську актуальність. Звідси обґрунтованість висновку: “... “Сонячна машина” — це саме той твір, який довершив формування Винниченка як письменника ХХ ст.” (с. 58).

У третьому розділі увага авторки зосереджена на поетикальних особливостях роману В. Винниченка “Поклади золота” порівняно з творами В. Набокова та Г. Газданова. Насамперед дослідниця осмислює

жанрову природу творів, зазначаючи, що В. Винниченко подає зразок авантюрно-детективного, пікареского ігрового роману. Крім того, як завважила Г. Сиваченко, стильовою ознакою романів Винниченка і Газданова виступає імпресіонізм.

Цікавою у структурі книжки видається суголосність третього й четвертого розділів, присвячених топосу “втраченого раю” (зовнішній вектор) і пошукам “раю в собі” (внутрішній вектор). Цілісне дослідження конкордизму як етико-філософського концепту, презентоване в монографії Г. Сиваченко,— перша в сучасному винниченкознавстві спроба осмислити філософію пізнього періоду творчості В. Винниченка. Дослідниця аналізує вже звичні для наукового дискурсу винниченкознавства резервуари ідей письменника, такі, скажімо, як епікурейство, фрейдизм, екзистенціалізм, і водночас пропонує радикально нові сюжети. Це, зокрема, виявлення специфічної “ідейної” ланцюгової реакції: буддизм — Шопенгауер — Ніцше — Винниченко, де Шопенгауер і Ніцше постають як своєрідні каталізатори необуддизму, трактованого як ідеологічна база конкордизму. Отож, дослідниця пропонує розглядати “Винниченків “конкордизм” як своєрідну східну психоаналітичну практику” (с. 146).

Аналізуючи у п’ятому розділі образ автора та образ ідеї, Г. Сиваченко звертається до маловідомих романів В. Винниченка (один із них ще й досі не виданий); намагається виявити “експериментальні зразки автора в тексті”. Це чи не єдина частина книжки (окрім розділу про “Щоденник”), де європейський контекст потужно не задіяний. Авторка натомість зосереджується на осмисленні ефекту віддзеркалення — функціонуванні ідей, заявлених у “Щоденнику”, у філософському трактаті “Конкордизм” і романі “Лепрозорій”. Таке фокусування на творчості В. Винниченка як на оригінальному інтертекстуальному полі дає змогу увиразнити особливості романного мислення письменника і, власне, дійти висновку, що всі його твори — “це своєрідний метароман його життя й політичної діяльності” (с. 189).

Роман В. Винниченка “Вічний імператив” дослідниця співвідносить із “Повстанням мас” Х.Ортеги-і-Гассета. Однак її увага зосереджена не на поетикальних особливостях твору, а на філософських поглядах пись-

менника. Скажімо, Г. Сиваченко осмислює суголосність категорій “патріотизм”, “людина-маса”, “самотність” у доробку Винниченка й Ортегі-і-Гассета. Прикметно, що в науковому дискурсі-розмислі Винниченка виступає як рівновелика Ортезі-і-Гассету постать. Однак брак відповідної рецепції В. Винниченка, а отже, і його пошанування, на думку Г. Сиваченко, лише підтверджує думку, “що немає пророка у своїй Вітчизні” (с. 204).

Дослідження муженського циклу в контексті європейського роману авторка починає зі з’ясування специфіки жанру політичного роману. З цією метою вона аналізує поетикальні особливості творів Л.-Ф. Селіна, В. Сержа, А. Мальро, А. Кестлера. Однак основна увага дослідниці зосереджена на диглосії антитоталітарного дискурсу, що виявляється на компаративістських зрізах Винниченка і Орвелл, Винниченка і Кестлер. Природною в цьому ряду висту-

пає також опозиція-порівняння Винниченка та Троцького. Прикметно, що антитоталітарні інтенції у творчості В. Винниченка становлять один із наскрізних сюжетів книжки Г. Сиваченко.

Отже, у сконструйованій дослідницею інтертекстуальній площині творчості В. Винниченка український письменник виступає як рівновелика постать поряд із європейськими мислителями та митцями. Авторка книжки обґрунтовано доводить, що його творчість “оригінально влітається в європейський літературний контекст” (с. 193), а сам Винниченко належить до тих письменників, які “завжди виявлялися адекватними сучасній їм культурі” (с. 194).

Загалом масштабне дослідження Г. Сиваченко продукує багато ідей, відкриває нові горизонти для літературознавчого аналізу творчості В. Винниченка.

м. Ніжин

Валентина Хархун

НАБЛИЖЕННЯ ДО ДУХОВНОЇ ВІТЧИЗНИ: ТЕКСТИ, КОНТЕКСТИ Й МОЖЛИВОСТІ НОВИХ ЗНАЧЕНЬ

Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2003.

Еміграційний доробок В. Винниченка становить значну частину його творчих набутків. Проте дослідницька увага до цього масиву текстів донедавна була здебільшого фрагментарною. Тому, після давнішої монографії С. Погорілого й сучасних спроб наближення до цієї terra incognita українського літературознавства, вихід у світ рецензованої книжки, зорієнтованої й на мало опрацьовану в українському літературознавстві проблематику, і на величезний масив невідомих текстів, сприймається з неабияким інтересом.

У вступі, спираючись на широкий контекст світової літератури, Г. Сиваченко з’ясовує принципovu відмінність еміграційної літератури від експатріантської, вирізняючи такі вагомні не лише для емігрантології, а й для чи не всього новітнього українського літературного процесу чинники, як консервативність і модернізація літератури. Такий кут зору можна вважати доволі продуктив-

ним для нашої науки, адже, поза поодинокими спробами, концептуальне потрактування еміграційної та експатріантської літератури залишається завданням актуальним.

Розділ “Біографія та історія” нагадує про відомі й маловідомі факти біографії Винниченка 1910-х – 1951 рр. Чи не вперше схарактеризовано художню своєрідність щоденникових записів письменника, сумлінно опублікованих авторкою монографії, до того ж у контексті нефікційного доробку інших авторів.

Дослідження Г. Сиваченко привертає читачку увагу і широким контекстом типологічних зіставлень. Особливо вагомими вони постають з огляду на емігрантську долю В. Винниченка й повсякчасну інтегрованість у європейський мистецький розвиток. Чи не найвідомішому здобутку еміграційної музи письменника – “Сонячній машині” – у монографії Г. Сиваченко по-справжньому пощастило на компаративний контекст.

Слово і Час. 2005. №7